

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/103/26-32>

Nigar Həmidova
Odlar Yurdu Universiteti
doktorant
ni.hamidova@gmail.com

AKADEMİK DISKURSDA METAFORLAŞMA

Xülasə

Məqalə tədris prosesində akademik diskursdan bəhs edir. Akademik diskurs müəllim və tələbə arasında qarşılıqlı əlaqəni müəyyən etmək üçün ifadə edilir. Məqalədə bildirilir ki, akademik diskurs müxtəlif təhsil müəssisələrində informasiya mübadiləsi çərçivəsində istifadə olunur. Məqalədə həmçinin vurğulanır ki, akademik diskursun strukturuna pedaqoji, didaktik, elmi, tədris və təlim növləri daxildir. Məqalə akademik diskursun strukturunu araşdırır. Müəllif əvvəlcə “diskurs” anlayışının yaranma tarixi haqqında bir qədər məlumat verir, mətn ilə diskurs arasındakı fərqlərə toxunur. Məqalədə akademik diskursun müxtəlif təriflərinə müəllifin münasibəti də açıqlanır.

Beləliklə, hər bir dil ayrı-ayrı diskurslarda metaforlaşma hadisəsinin baş vermə səbəblərinə görə unikal (nadirlik) və öz xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Tədqiqat göstərir ki, diskursada metaforlaşma prosesinin öyrənilməsi konseptual metafora nəzəriyyəsinin nailiyyətidir, onun səviyyəsini müəyyənləşdirir. Belə yanaşma nəticəsində metaforanın mürəkkəb verbal-obraz kompleksi, obraz sistemi, konsentrasiya cəhətləri aydınlaşdırılır, həmin xüsusiyyətlərin tədqiqinə imkan verilir.

Açar sözlər: akademik diskurs, metafor, metaforlaşma, məzmun, ünsiyyət

Nigar Hamidova
Odlar Yurdu University
Ph. D. student
ni.hamidova@gmail.com

Metaforization in academic discourse

Abstract

The article deals with the academic discourse in the teaching process. The academic discourse is stated to define the mutual interaction between a teacher and a student. The article states that the academic discourse is used within the framework of information exchange in various educational institutions. The article also underlines that the structure of the academic discourse includes the pedagogical, didactic, scientific, educational and training kinds. The article investigates the structure of academic discourse. Firstly, the author gives some information about the history of the notion of “discourse”. The differences between the text and the discourse have been touched upon as well. The author’s attitude towards various definitions of academic discourse is also stated in the article. Thus, each language is unique (rarity) and distinguished by its own characteristics due to the reasons for the phenomenon of metaphorization in separate discourses.

The study shows that the study of the process of metaphorization in discourse is the achievement of conceptual metaphor theory, its level determines.

As a result of such an approach, the complex verbal-image of the metaphor complex, image system, aspects of concentration are clarified, that is properties are allowed to be explored.

Keywords: academic discourse, metaphor, metaphorization, content, communication

Giriş

Diskurs və ritorika arasında olan münasibətlər qədim dövrlərdən mövcuddur. Onlar arasında güclü təsir vardır. Akademik diskurs akademik səviyyədə müxtəlif prosesləri, məsələn, danışıq, yazını, müzakirəni, dialoqu və s. özündə əks etdirə bilər. Akademik danışıqda əsaslı pragmatik yükün olması lazımı ritorik vasitədən istifadə olunduğunun göstəricisi hesab olunur. Akademik diskursda şəxslərin fərdlərin özünəməxsus düşünmə qabiliyyəti, sosial-elmi amillər və s. kimi hadisələr diskursun icrasında əks olunur. Akademik diskursda əsas rol birinci icraçının üzərinə düşür. Söhbət dərs prosesindən gedirsə, bu şəxsin müəllim olduğu düşünülür. Akademik diskursda müəllim və tələbə arasında sıx münasibət müşahidə olunur. Müəllim və tələbə arasında verbal və qeyri-verbal kommunikasiya vasitələri həyata keçirilir. İki şəxs arasında həyata keçirilən bu cür kommunikasiya ikitərəfli icra olunur və hər iki tərəf bu prosesdə eyni rol oynayır.

Akademik diskursu icra edən şəxs tələbəyə, oxucuya verdiyi məlumatın dəyəri, məqsədi barədə məsuliyyət daşdığını anlayır. Məqsəd diskursu dinləyəni, yaxud oxuyanı inandırmaq və ötürdüyü məlumatı ona anlatmaqdır. Tələbəni inandırma diskurs iqtisadçısının özünə olan güvəninə, onun ötürdüyü məlumat haqqında olan biliklərinə, eyni zamanda fon biliklərinə və s. uyğun olaraq inandırıcı ola bilər. Bu zaman ritorikanın rolu ortaya çıxır. Akademik diskurs zamanı lazım olan müvafiq ritorikanın seçilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, dərs diskursunda müəllim əvvəlcədən müəyyən olunmuş məlumatı çatdırmaq üçün tələbələrin koqnitiv biliklərini nəzərə almalıdır. Belə ki, akademik diskursu göndərən müəllimlə onu qəbul edən tələbələr arasında koqnitiv səviyyə eyni cür olmasa da, müəllim bunu nəzərə almalıdır. C. Lakoff məlumatı qəbul edənin koqnitiv biliklər sistemi barədə yazır: *“Koqnitiv biliklər sistemi özünün fiziki, sosial və dəgər təcrübə növlərinə əsaslanır və onlar vasitəsilə anlanılır”* (Lakoff, 1900: 39). İcraçılar arasında olan koqnitiv biliklərin əhəmiyyəti digər alimlər tərəfindən də qeyd olunur. O, konseptual metaforun bəzən koqnitiv metafor kimi qəbul edildiyini yazır. Dil və koqnitiv proseslərdə mühüm rol oynadığı müəyyən olunan metafor dil fəaliyyətinin bütün sahələrində əhəmiyyətli rol oynayır. A. Məmmədov və M. Məmmədov metafora ənənəvi yanaşmamağı iddia edirlər. Onlar yazırlar ki, *“grammatik və semantik strukturların tam linqvistik izahı məhdud şəkildə metaforlarla əks olunur”* (Məmmədov, 2010: 47). R. Uodak yazır: *“Dil öz-özünüdə heç bir gücə malik deyil və yalnız güclü insanların ondan istifadəsi sayəsində güc əldə edir”* (Wodak, 2009: 35). Daha sonra o yenə də qeyd edir: *“...diskursun gücü mənanın tarixən böyümüş makrostrukturlarının təsirindən və insanların iştirakçıları olduqları dil oyunları vasitələrindən asılıdır. İştirakçıların fərdi təsiri həmin makrostrukturların dəyişməsinə tövhə verə bilər”* (Wodak, 2009: 36).

Akademik diskursda fikrin, intensiyanın tələbələrə, oxuculara çatdırılan hissini, hazırladığı mətni (yazılı, yaxud şifahi) tam dolğun, inamlı şəkildə çatdırmalıdır. Bu zaman akademik diskurs iştirakçısının zahiri davranışını da vurğulamaq lazımdır: aydın, səlis danışıq, psixoloji xüsusiyyətlər, geyim və s. Ekspressiv, entuziast, spontan, sürətkli mətnlərdən ibarət diskursun inandırma imkanları daha çoxdur. Auditoriyanın inamı münasibətlərin istiqamətinə, anlamağa və diskursun qiymətləndirilməsinə təsir edən hərəkətlərin ardıcılığı hesab edilə bilər. İcraçı seçdiyi söz və ən əsası düzgün və yerində işlətdiyi metaforla lazım olanı tələbələrə çatdırır. Metafor müxtəlif kontekstlə bağlı olur və ona görə də akademik diskursda bəzən rast gəlinir. Metaforun işlədilməsi onun dinləyənlərdə fərqli və maraqlı implikasiyalar yaradır. Metaforun istifadəsi onu işlədənin fon biliyinə və mədəni freyminə uyğun olaraq inferensiya və şərh olunur. Araşdırmalar göstərir ki, bütün sözlərin metaforik mahiyyəti var. Elə bu səbəbdən də G. Lakoff iddia edir ki, metaforlar yalnız bədii üsluba aid deyillər. O, iddia edir ki, insanlar real həyatda da metafordan istifadə edirlər və bu məsələdə biz də onunla razıyıq (Lakoff, 1980: 202).

C. Lakoff konseptual metaforların və onların əsasında metaforik ifadələrin yarandığını qeyd edir. Akademik diskursda iştirakçılar verbal və qeyri-verbal auditoriyalara təsir etmək üçün bütün dil vasitələrindən istifadə edə bilər. Metaforik düşüncə insanın əsas yaradıcı qabiliyyəti hesab edilir. Çünki düzgün situasiyada düzgün metaforun istifadəsi insanın fərdi düşüncəsindən qaynaqlanan bir şeydir.

G. Lakoff və M. Conson iddia edirlər ki, metaforların diskursda istifadə olunması koqnitiv mexanizm kimi dəyərləndirilə bilər. Belə ki, bu zaman bir konsept digər konseptə keçid edir və insanların həmin konseptləri anlamaları çətinlik törətmir (Lakoff, 1980: 14).

Məsələn, belə bir nümunə verək:

“In today’s class, I will map out the most important concepts (Bugünkü dərslərdə sizə ən əhəmiyyətli konseptlərin planını təqdim edəcəm.). Map out birləşməsinin izahı – “to plan in detail how something will happen” (Longman Active Study Dictionary, 1963: 869).

Bu cümləni oxuyanda ilk əvvəl düşünə bilərik ki, nə isə xəritə ilə bağlı bir şey haqqında danışılacaq. Mənbə və hədəf parametrləri fərqləndirilir. Mənbə dərslərdir, hədəf isə izahdır. Bu cümlədə istifadə olunan müərrəd məfhum, yəni izah hədəf predmeti adlanır. Əsas və mənbə predmet isə dərslərin mövzudur. Müəllim tələbələrə artıq dərslə keçid aldığını, onların diqqətli olmalarını və dərslərin planının hazır olduğunu anladır. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hədəf və mənbə predmetlər arasında sistemli uyğunluq olmalıdır. Belə uyğunluq “xəritəyə çəkmə” kimi adlandırılır. Xəritəyə çəkmə bizə şərait yardır ki, hədəf və mənbə predmetlər arasında olan fərqliliyi və oxşarlığı anlayaq (Goffman, 1981: 24). Məsələn, *“Lesson is an experiment”* metaforunun xəritəsini hazırlayaq:

- hər bir dərslər təcrübədir;
- təcrübə zamanı fərqli situasiyalarla qarşılaşdığın kimi dərslər zamanı da fərqli məlumatlar əldə edirsən;
- dərslərin gedişatı müəllimin izahından, onun dərslə girişindən, sual-cavabdan, müəllimin və tələbələrin dünyəvi biliklərindən asılıdır;
- dərslər zamanı rast gəlinən çətinlik təcrübə zamanı rast gəlinən enişli-çuxuşlu vadilər kimi nəzərdə tutula bilər.

“Dərslər təcrübədir” metaforu konkretidir və sonra ümumi səviyyəyə yönəlir. Bu səviyyələr arasında iyerarxi münasibətlər müşahidə olunur. Konkret səviyyəyə aid metaforlar daha yüksək səviyyəyə aid metaforların xüsusiyyətlərini mənimsəyir. Fikir verdiyimiz kimi, metafor vasitəsilə obrazdan mənaya keçid baş verir və koqnitiv səviyyədə şüurun obrazla iki əlaqəsi müşahidə olunur. A. Potebnya yazır: *“1) Obraz obyektiv hesab edilir və bütövlükdə mənaya köçürülür və metaforik mənalandırılanın xüsusiyyəti haqqında əsas yaradır; 2) və ya obraza ancaq mənaya keçid üçün subyektiv vasitə kimi baxılır və o sonrakı nəticə kimi heç bir əsas yaratmır” (Potebnya, 1976: 20).*

Akademik diskursda metaforların istifadəsi tələbələrin, yaxud oxucuların, məsələn, hər hansı bir məlumatla əlaqəli fikrindən daşındırmaya, yaxud istiqamətləndirməyə yönəldə bilər. Perlokutiv aktlarda müşahidə olunan narazılıq, təkid, fikrindən daşındırma, inandırma və s. kimi hallar metafor vasitəsilə daha asanlıqla yerinə yetirilə bilər.

Məsələn:

“Lesson is an ideal experiment”.

- *The experiment can be carried out by any human being;*
- *The experimental relationship corresponds to the lesson plans;*
- *The experiment has its goals, and its goals correspond to the goals of the experiment;*
- *Difficulties in the experiments correspond to the obstacles in the lessons”.*

İzahını belə verə bilərik ki, dərslər də təcrübə kimidir. Təcrübə zamanı insan planlar qurur, hər hansı bir məqsədə nail olmağa çalışır, onu test edir, məsləhət edir, düşünür, müzakirə edir, tənqidlə qarşılaşır və nəticə çıxarır.

İndi isə *“Our teacher kept us in the dark about the plan of the new lesson”* cümləsinə diqqət edib dərslər metaforunu təhlil edək. Bu cümlədə *“in the dark”* (“qaranlıqda” metorik mənə; “intizarda” lüğəvi mənə) metaforu işlədilmişdir. Cümlə belə tərcümə olunur: “Müəllim yeni dərslərin planı barədə bizi *intizarda* (metaforik mənada *“qaranlıqda”*) saxladı. Dərslər prosesini yadımıza salaq. Müəllim köhnə dərslə aid lazım olan işləri, yəni sual-cavab, müzakirə, tapşırıqların yoxlanması, fərdi cavab, qiymətləndirmə və s. işləri yerinə yetirir. Daha sonra yeni dərslə keçid aldığı müddətdə dərslərin mövzusu barədə məlumat vermədən hələ mövzu ətrafında bir qədər tələbələrlə müzakirələr aparır. Bu zaman belə bir cümlə işlədilə bilər.

Digər nümunələri nəzərdən keçirək:

That class gave me food for thought. – Həmin sinif mənə düşünmək üçün fikir verdi. *She gave us some brain food.* – O bizə bəzi fikirlər verdi. *His idea was half-baked.* – Onun fikri tam formalaşmayıb. *I'm tired of warmed-over theories.* – Mən bu köhnəlmiş (çeynənmiş) fikirlərdən artıq yorulmuşam. *Let me chew on that for a while.* – Qoy bu məsələ barədə bir qədər düşünüm. *I've been ruminating on that topic for a while.* – Mən bir müddətdir ki, bu məsələ barədə ciddi düşünürəm.

İnanmaq udmaq deməkdir:

The students swallowed whatever information the teacher gave them. – Tələbələr müəllimin onlara verdiyi hər bir məlumatı anladılar, başa düşdülər. *The teacher spoon-fed them the information.* – Müəllim məlumatı onlara tam başa saldı (yaxud müəllim məlumatı onlara yedirdi). *The dean insisted on sugar-coating the teacher's warnings.* – Dekan təkid etdi ki, müəllim xəbərdarlığını bir qədər yüngülləşdirsən (yaxud bir qədər yumşaltsın, daha mülayim etsin). *We have a live satellite feed from London.*

Xatırlama təkrar etmə deməkdir:

We have to regurgitate everything we learned on the final. – Biz son semestrə öyrəndiklərimizi təkrar etməliyik. *Can you spit back what I told you?* – Dediklərimi təkrar edə bilərsiniz?

Göründüyü kimi, akademik diskursda metaforlar vacib rol oynayırlar. Akademik diskurs zamanı metaforların istifadəsi tələbələrin beynində sanki “*brain storm*” (beyin fırtınası) yaradır. Tələbə düşünür, yaddaşını təzələyir, maraqlanır, fikrini dəyişir, fəallaşır.

Məsələn, müəllim deyir: *This is a fatal mistake* (Bu səhv qərardır). *It is a waste of money* (Bu pul itkisidir) və s. kimi metaforlar artıq insanların beynində öz yerini tutmuş hesab olunur və onların akademik situasiyada bu cür terminləri işlətməsi öz təsiredici effektini göstərir.

Nümunəyə nəzər salmaq:

Öyrənmə yeməkdir:

They ate the lesson up. – Onlar dərsi başa düşdülər (yaxud onlar dərsi yedilər). *They gobbled up the ideas.* – Onlar fikirləri götürdülər (yaxud onlar fikirləri qapdılar / qamarladılar). *He has an appetite for learning.* – Onun öyrənməyə həvəsi var (yaxud onun öyrənməyə iştahı var). *She has an insatiable curiosity.* – Onun öyrənməyə doymaz marağı var (bitib-tükənməz istəyi var). *School nourishes your mind.* – Məktəb sənin beynini qidalandırır (yaxud məktəb səni savadlı edir, sənə savad verir). *That's a very meaty book.* – Bu kitabda məlumat çoxdur (yaxud bu kitab çox zəngin məlumatlı kitabdır). *She devoured every article about our country she could find.* – O bizim ölkəmiz barədə əldə etdiyi hər məqaləni maraqla oxuyur (yaxud həvəslə oxuyur).

Yuxarıda yazdığımız diskurs parçasında istifadə olunan *təhsillə* bağlı terminlərin dərslər zamanı işlədilməsi tələbələrdə lazım olan konseptlərin düzgün formalaşmasında rol oynayır.

Metaforik təfəkkürü təhlil edərkən düşünürük ki, müasir metafor tədqiqatları Konseptual və Koqnitiv Metafor Nəzəriyyəsinin təkmilləşdirilməsinə yönəlmişdir. Metaforun izahında əsas diqqət onların kontekst daxilində yaxşı başa düşülməsi ilə əlaqədardır. M. Tendal yazır: “*Metaforların yaxşı başa düşülməsi üçün Hibrid Nəzəriyyəsi adlanan konsepsiyanı öyrənmək lazımdır*” (Tendahl, 2009: 145). O, bu nəzəriyyə ilə metafora koqnitiv yanaşmanın lazım olduğunu bildirir.

Linqvistik obrazların köməkliyi ilə təfəkkürdə kontekstə uyğun olaraq, emosional forma yaranır. Şüurda yaranan emosional forma, yaxud imic idrak üçün əyani situasiya rolunu oynayır. Beyindəki metaforik formalar idrak prosesində anlamanın estetik zövq səviyyəsinə uyğun olaraq rahatlıq yaradır.

Belə bir nümunə verək:

Anlama həzm etmə deməkdir:

– *It'll take some time to digest that information for the students.* – Həmin məlumatı anlamaq tələbələr üçün bir qədər vaxt aparacaq.

Göründüyü kimi, bütün nümunələrdə istifadə olunan xüsusi mövzulara aid işlədilmiş terminlərin akademik diskursda istifadə halları metaforlarla insanlarda düzgün təsəvvürün yaranmasına səbəb olur və nəticə də istənilən anlamın insanlarda formalaşmasına istiqamət verir.

Akademik diskursun janlarında hesab edilən elmi məqalələri oxuyanlar, yaxud ensiklopedik yazıları oxuyan oxucular kifayət qədərdir. Ölkəmizin müstəqilliyə qədəm qoyması dilin leksik sisteminə yeni sözlərin daxil olmasına gətirib çıxartdı. A. Axundov “Dilimizə dövlət qayğısı” məqaləsində yazır: “*Yeni ictimai quruluş, siyasi mühit, iqtisadi şərait 70 ildə vərdiş etdiyimiz ictimai-siyasi, iqtisadi şəraitdən fərqləndiyinə görə dilimizin ictimai funksiyasında da bir sıra yeniliklər yarandı, dəyişikliklər baş verdi. 60 il dilimizin yazı vasitəsi olan kiril qrafikalı əlifba latın qrafikalı yeni əlifba ilə əvəz edildi. Ədəbi dilimizin yazılı və şifahi növləri əvvəlki dövrlə müqayisədə sayca olduqca çox olan kütləvi informasiya vasitələrində – qəzet, jurnallarda, dövlət və özəl televiziya kanallarında, radioda, yeni dövrün məhsulu olan təşkilat və müəssisələrin adlarında təzə xüsusiyyətlər qazanmağa başladı*” (Axundov, 2001: 27).

Ümumiyyətlə, akademik dil həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. İnformasiyanın geniş kütləyə ünvanlanması həmişə üstünlük təşkil etmişdir. Akademik məlumatı ötürməyin üsulları çoxdur. Elmi məqalələr, dərslər prosesi, qəzet informasiyası, TV informasiyası, kitab informasiyası və s. Elmlərin inteqrasiya və diferensiyasiya proseslərinin gətirdiyi dövrdə bir neçə elmin birləşməsinin şahidi olmaq olar. Hər bir terminlərin yaradıcıları mütəxəssislərdir. Tədqiqat aparılır və yeni termin yaranır. Yeni termin aid olduğu sahədə istifadə olunur. İstifadə olunan terminlər çox zaman həmin sahədə çalışan peşəkarlar tərəfindən işlədilir. Hər bir dövrdə dildə yeni yaranmalar müşahidə oluna bilər. Bu hal da dilin leksik sisteminə təsir göstərir. Dilin leksik sistemi belədir ki, oraya istənilən anda yeni termin, yaxud söz daxil ola bilər. Yəni leksik sistem açıq sistem hesab olunur. Hər bir canlı verbal dil mürəkkəb və çoxsəviyyəli quruluş hesab edilir. Dilin leksik sistemin əsas qatı hamı tərəfindən başa düşülən qatdır. Digər qatlarda terminlər, dialekt sözlər və s. yerləşir. Akademik terminlər də o cümlədən buraya aiddir. Bir neçə akademik terminin izahını verək:

Academic Session – The school year from September until April. – akademik sessiya – sentyabrdan aprele kimi olan dərslər ili;

Audit – A student may, with the instructor's permission, attend classes in a given course without receiving credit. – audit – Bu tələbə kredit almadan müəllimin icazəsilə dərslərdə iştirak edə bilər;

Baccalaureate – The degree of bachelor granted by universities and colleges. – bakalavr dərəcəsi – universitet və kollec tərəfindən tələbəyə verilən dərəcə;

Bachelor – A degree granted by a university. – bakalavr – universitet tərəfindən verilən dərəcə, ad;

Bursary – A non-repayable fund, issued based on individual financial need and satisfactory academic status. – burs – şəxsi hesabı, yaxud kiminsə himayəsilə ödənişsiz təhsil alma haqqı;

Cognate – Courses in another discipline required for a certain concentration or major; – koqneyt – müəyyən bir iş üçün və ya böyük bir tələb üçün olan intizam kursları;

Concentration – A specific area of study in a three-year degree program – təmərküz (cəmləşdirmə) – üç illik proqram müddətində xüsusi bir sahə üzrə alınan təhsil;

Corequisite – A course which must be taken prior to or in the same term as a given course. – korikvizit – aldığı təhsildən əvvəl alınmış, yaxud həmin təhsillə eyni vaxtda alınan təhsil;

Credit – The weight value assigned to a course. – kredit – kurs üçün təyin olunmuş çəki dəyəri.

Diqqət verdikimiz kimi, bunlar yalnız akademik məqsədlər üçün işlədilə bilən terminlərdir. Onların başqa sahə üçün işlədilməsi tam anlaşılmaqlıq, qarışıqlıq səbəb ola bilər.

Koqnitiv linqvistik nöqtəyi-nəzərindən metaforların üç növü müəyyənləşmişdir: *orientasional metaforlar, struktural metaforlar və ontoloji metaforlar*.

Məkan metaforları insanların fiziki və mədəni təcrübəsindən yaranan metaforlardır. Onların əsasında sadə məkan quruluşlu konseptlərin mürəkkəb qeyri-məkan quruluşlu konseptlərə köçürülməsi dayanır. Bu cür metaforlarda canlılarla təbiət arasında interaktiv fəaliyyət dayanır. Məsələn, *up-down, in-out, front-back, on-off, deep-shallow, central-peripheral* və s. G. Lakof və C. Conson iddia edirlər ki, məkan bildirən orientasiya orientativ terminlər vasitəsilə mücərrəd konseptlərin anlaşılması üçün qeyri-adi zəngin mənbə yaradır (Lakoff, 1980: 10).

Struktural metafor mücərrəd, duyulmayan hədəf məfhumları konkret, duyulan mənbə məfhumları vasitəsilə başa düşülür. Mürəkkəb qurluşlu mənbə konseptləri vasitəsilə hədəf metaforlarının dərk edilməsi bu metaforlar vasitəsilə həyata keçirilir (Goffman, 1981: 31).

Məsələn, *“Learning is gold”* – *“Təhsil alma (öyrənmə) qızıl dəyərindədir”*. Bu metaforun köməkliyi ilə insanlar təhsilin hansı səviyyədə olduğunu, təhsil almağın çox qiymətli olduğunu təsəvvürlərində canlandırma bilirlər (Goffman, 1980: 34).

Fiziki aləm haqqında, məsələn, fiziki obyektlər, məfhumlar ontoloji metaforlar üçün mənbə hesab edilə bilər. Ontoloji metaforlar vasitəsilə insanlar sifətlər, emosiyalar, fikirlər, məfhumlar və s. arasında əlaqəni və oxşarlığı anlama bilirlər. Bunu əlavə edə bilərik ki, ontoloji metaforlar mücərrəd ideyalar və konseptləri birləşdirir. Ontoloji metaforların istinad, kəmiyyət müəyyənətmə və yerləşdirmə kimi funksiyaları müəyyənəndirilib (Goldenberg, 1980: 23). Məsələn, qeyri-fiziki və mücərrəd konsept: *the mind* (beyin), hadisələr: *going to the lesson* (dərslə getmək); hərəkət: *giving somebody education* (kiməsə təhsil vermək) və s. (Goldenberg, 1993: 32).

Metaforlar konqnitiv proseslər hesab olunur və metaforların akademik diskursda işlədilməsi mənbə və hədəf parametrlər arasında əlaqənin və oxşarlığın insanlar tərəfindən anlaşılmasına şərait yaradır. Oxşarlıq və təcrübəyə əsaslanan korrelyasiya mənbə və hədəf parametrlər arasında körpü yaradır. Bu qeyd etdiyimiz oxşarlıq və təcrübəyə əsaslanan korrelyasiya metaforun bünövrəsi hesab edilir.

Akademik diskursun kommunikativ funksiyası danışmaq aktları ilə sıx bağlıdır. Danışmada müşahidə edilən dil vahidlərinin leksik, qrammatik vasitələri müxtəlif danışmaq funksiyalarını həyata keçirmələri ilə reallaşır. Danışmadakı semantik və formal amillər arasında qarşılıqlı münasibətlər, kommunikativ aktlar və s. diskursun başa düşülməsinə şərait yaradır.

Dildən kənarında mövcud olan məna, danışığın həyata keçirildiyi mühit, eksplisit və implisit intensiya, iştirakçıların bir-birinə münasibəti, ünsiyyətin baş vermə şəraiti və s. praqmatika ilə bağlıdır.

M. Gotti yazır ki, *“xüsusi leksikanın ən geniş yayılmış fərqləndirici xüsusiyyəti “monoreferentallıq” hesab olunur”* (Gotti, 2006: 25). Bu da onu ümumi dildən fərqləndirir. “Monoreferentallıq” verilmiş kontekstdə istifadə olunan sözlərin bir əsas mənasının istifadəsinə imkan yaradır. Elə bu səbəbdən də, iqtisadi diskursda xüsusi ixtisas sözümdən istifadə etmək lazımdır (Gotti, 2011: 221).

Xüsusi diskursdakı xüsusi leksika referensial dəqiqliklə xarakterizə olunur; bu zaman xüsusi kontekstdə xüsusi məna istifadə olunur, yəni sətəhi formada. M. Gotti izah edir ki, konvensional şəkildələrin istifadəsi ən çox istifadə olunan texnikadır və bu da xüsusi diskursda şəffaflıq yaradır. O yazır: *“Bu cür şəffaflıq sistemliliyin və standartlaşmanın nəticəsi kimi hər disiplində dəqiq dəyər tələb edir. Onların quruluşu terminlərin kataloqiyasını tənzimləyir və eyni zamanda imkan yaradır ki, hər kateqoriya yüksək səviyyədə təşkil olunsun və kodlaşdırılsın və bu proses açıq sistem vasitəsilə həyata keçirilir”* (Gotti, 2011: 30).

Nəticə

Xüsusi disiplinlərdə şəkildələrin dəqiq mənası və funksiyası olur. Xüsusi diskursda söz-yaratma ilə əlaqəsi olan ən vacib amil yığcamlılıq, müxtəsərlikdir. Məsələn, hər hansı bir konsepti ən qısa formada ifadə etmək. Bu prosesi belə təsəvvür etmək olar: mətn səviyyəsində azaltma, məsələn, affikslərin buraxılması; iki leksemin tək bir termində birləşməsi; terminin özünün daxili, yaxud terminal reduksiyası; birləşmə; sözlərinin buraxılması və iki isimdən ibarət olan nominal qrupların təyinedicilərinin istifadəsi; akronum və abreviaturların istifadəsi.

Xüsusi diskurs ümumi dildən götürülüb yaradılmış terminlərin metaforizasiyasına (metaphorisation) diqqət cəlb edir. Xüsusi diskursda metaforların istifadəsinin üstünlüyü də burada meydana çıxır: terminlərin şəffaflıq, referensin interlokutiv semantika çərçivəsində əvvəl istifadə olunmuş terminlə yeni konseptin əlaqəsini əks etdirmək; dəqiqlik, həmsöhbətə tanış olan məlumatın cəld xatırladılması, yəni bu zaman mürəkkəb tərifi ehtiyac duyulmur; mürəkkəb və abstrakt konseptlərin dünyanın fiziki imiclərinin istifadəsi ilə sadələşdirilməsi.

Ədəbiyyat

1. Lakoff, G. (1990). The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image-Schemes? *Cognitive Linguistics*, No. 1, pp. 39-74.
2. Məmmədov, A. Y. (2010). Diskursn təhlilinin koqnitiv perspektivləri. Bakı: Çarşıoğlu, 96 s.
3. Wodak, R. (2009). *The discourse of Politics in Action. Politics as usual*. London: Palgrave Macmillan, 252 p.
4. Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago of University Press, 276 p.
5. *Longman Active Study Dictionary*. (1983). England: Pearson Education Limited, 869 p.
6. Goffman, E. (1981). *Forms of Talk (Conduct and Communication)*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 335 p.
7. Potebnya, A. (1976). *Estetika i poetika*. M.: Iskusstvo, 613 s.
8. Tendahl, M. A. (2009). *Hybrid Theory of Metaphor. Relevance Theory and Cognitive Linguistics*. London: Palgrave Macmillan, 282 p.
9. Axundov, A. A. (2001). Dilimizə dövlət qayğısı. Bakı. "Dirçəliş-XXI əsr" jurnalı, № 41, s. 27-36.
10. Goldenberg, C. N. (1993). Instructional conversations: Promoting comprehension through discussion. *The Reading Teacher*, No. 46, pp. 316-326.
11. Gotti, M. (2006). *Insights into Specialized Translation*. Bern: Peter Lang, pp. 221-246.
12. Gotti, M. (2011). *Investigating Specialized Discourse*. Bern: Peter Lang, 240 p.

Göndərilib: 25.04.2024

Qəbul edilib: 12.05.2024